

РИЗИК ЯК МІРА НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Функціонування будь-якого суб'єкта підприємництва на різних етапах та в найрізноманітніших сферах діяльності пов'язане з невизначеністю. Існування невизначеності в діяльності суб'єктів господарювання є причиною виникнення ризиків, без яких неможливий ефективний розвиток підприємства.

Уникнути невизначеності в підприємстві неможливо, адже вона являє собою елемент об'єктивної дійсності, тому що завжди існує аспект неоднозначності розвитку, неможливості точного прогнозування певних подій, неповної чи недостовірної інформації.

Проблема невизначеності та ризику яскраво висвітлена в роботах багатьох учених: В.В. Вітлінського, С. І. Наконечного, С. М. Клименка, В. В. Лук'янової, Н. І. Машиної та ін.

Метою цієї статті є визначення зв'язку між такими явищами, як ризик та невизначеність, а також вивчення причин їх виникнення, шляхів зниження їх рівня.

Першопричиною, необхідною умовою виникнення підприємницьких ризиків виступає невизначеність результатів діяльності. Слід зазначити, що вже понад сто років триває наукова дискусія з приводу взаємовідношення понять «ризик» та «невизначеність». Так, ще економісти неокласичної школи (кінець XIX — початок XX ст.) ототожнювали ризик із невизначеністю. Представники неокейнсіанського напрямку, навпаки, розрізняли категорії «ризик» і «невизначеність», що пов'язано з умовою: відомі чи ні суб'єкту, що приймає рішення, кількісні ймовірності появи визначених подій. Якщо ризик характерний для економічних систем з масовими явищами, то невизначеність має місце, як правило, у тих випадках, коли ймовірності наслідків доводиться визначати суб'єктивно через відсутність статистичних даних за попередні періоди.

На сучасному етапі більшість учених-економістів дотримуються думки, згідно з якою поняття «ризик» та «невизначеність» не є тотожними. У ситуаціях ризику ми можемо використовувати об'єктивні значення ймовірностей для статистичного прогнозування (ймовірність можна визначити на підставі попереднього періоду), тоді як у ситуаціях із невизначеністю ймовірність використовується як суб'єктивна оцінка можливих наслідків [3, с. 102].

Умови невизначеності є предметом досліджень й об'єктом постійного спостереження з боку економістів та спеціалістів інших сфер.

З погляду економічної теорії невизначеність —

це об'єктивна неможливість здобуття абсолютного знання про об'єктивні та суб'єктивні чинники функціонування системи, неоднозначність її параметрів. Чим більша невизначеність під час прийняття господарського рішення, тим більший ступінь ризику [3, с. 81].

Причини виникнення невизначеності та зумовленого нею ризику поділяються на три групи:

— причини, зумовлені принциповою недетермінованістю пов'язаних з економікою процесів. З позицій теорії систем економіку загалом відносять до класу динамічних, слабоструктурованих систем великої складності, які формуються з величезної кількості взаємопов'язаних та взаємодіючих господарських одиниць. Однак економічна система має яскраво виражену ієрархічну, багаторівневу структуру. Вищий рівень ієрархії інтегрує за певними правилами (алгоритмами) інформаційні сигнали (потoki) нижчих рівнів ієрархії та оперує інформаційними потоками. Водночас економіка діє як підсистема суспільства загалом, тобто воно є зовнішнім середовищем, з елементами якого (соціальною структурою, політичною системою, потенціалом культури, морально-етичними принципами та установками) економіка взаємодіє в обох напрямках. Більшість учених-економістів стверджують, що соціально-економічну систему можна характеризувати як таку, що саморозвивається. Її розвиток забезпечує інформація. Генерування нової інформації пов'язане з технічним прогресом, інноваційною діяльністю, смаками споживачів тощо. Це породжує невизначеність і зумовлений нею ризик, оскільки економічні процеси неможливо передбачити, спрогнозувати;

— причини, зумовлені відсутністю вичерпної інформації при організації і плануванні поведінки суб'єкта ринкової діяльності або неякісним суб'єктивним її аналізом. Економічно вигідною є оптимальна неповнота інформації, бо доцільніше оперувати неповною інформацією, ніж намагатись зібрати надто дорого практично повну. Її накопичення ускладнюється обмеженістю потужностей для оброблення інформації, неточністю наближених методів оцінки даних тощо;

— причини, зумовлені впливом суб'єктивних чинників (рівень кваліфікації, приховування частини інформації, дезінформація тощо) [4, с. 32].

Невизначеність ситуації характеризується тим, що вона залежить від багатьох змінних чинників, контра-

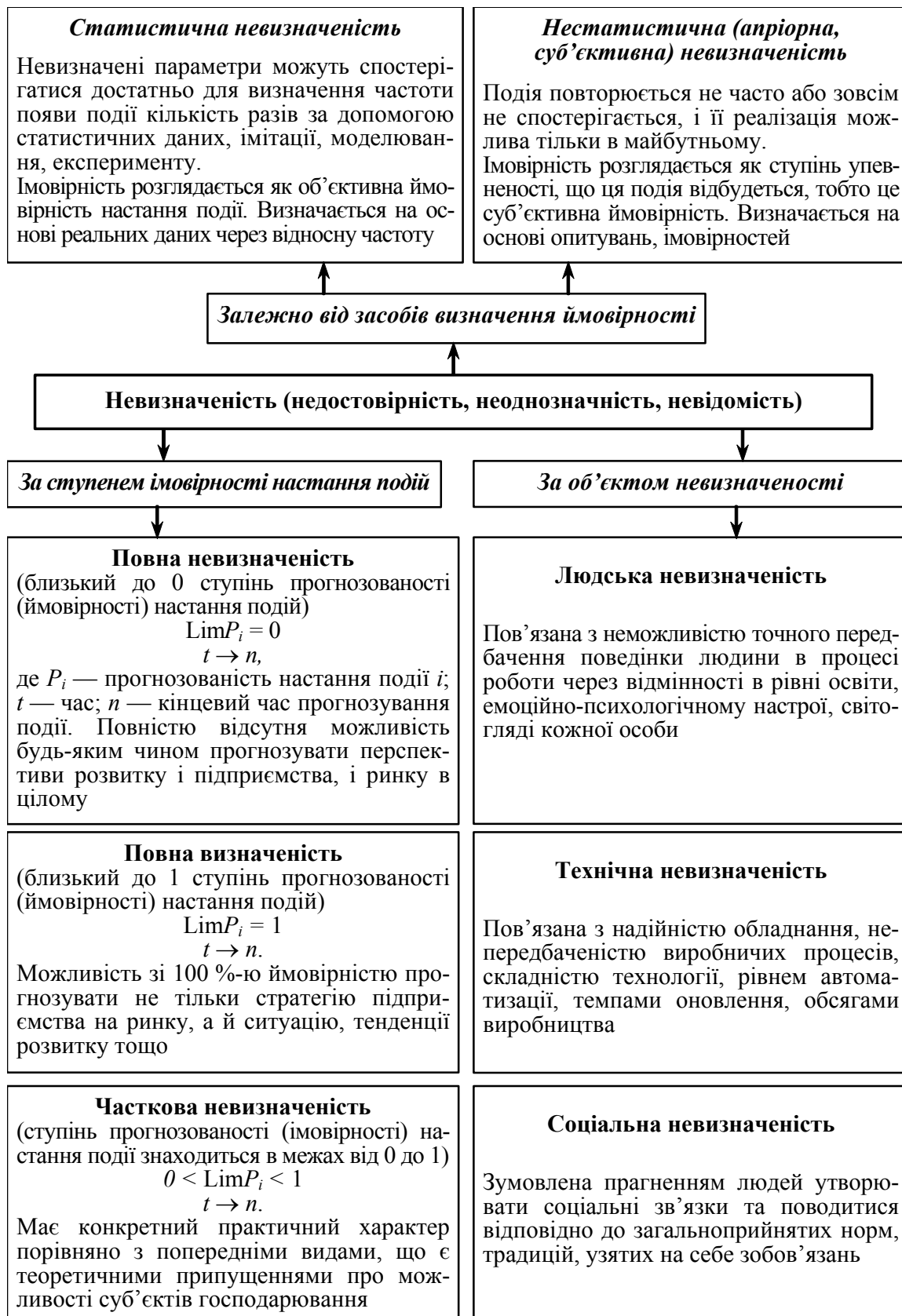

Рис. 1. Схема видової класифікації невизначеності

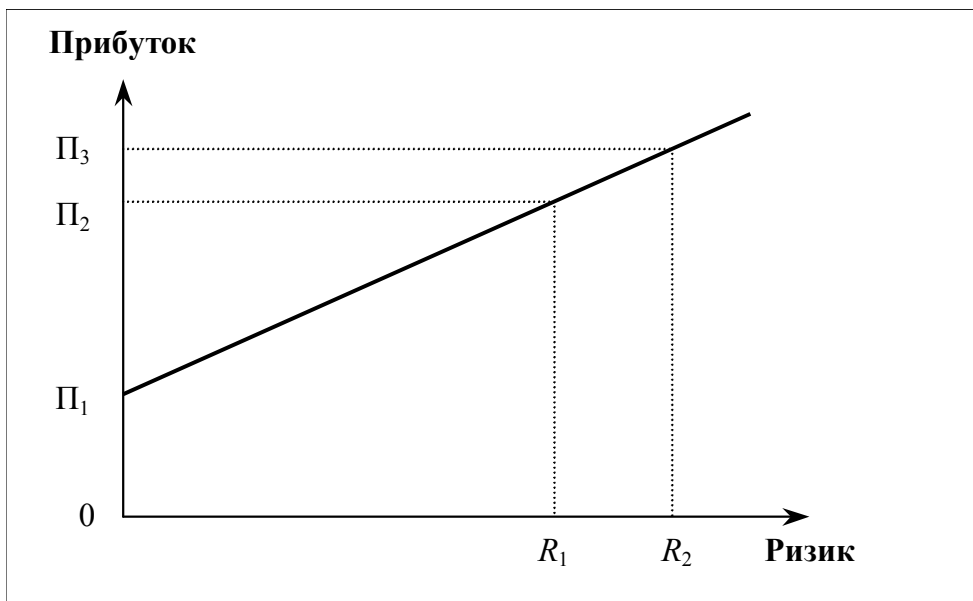

Рис. 2. Залежність прибутку від рівня ризику

гентів, дії яких неможливо передбачити з прийнятною точністю. На підвищення ступеня ризику впливає також і відсутність (неоднозначність) чітко визначених цілей та критеріїв їхньої оцінки, зрушення в суспільних потребах і споживчому попиті, непередбачувана поява нових технологій і техніки, зміна кон'юнктури світового ринку, корекція траєкторії руху економіки з політичної необхідності, непередбачуваність природних явищ тощо [1, с. 16].

Економіка ринкового типу передбачає існування найрізноманітніших видів невизначеності для всіх суб'єктів господарювання (рисунки 1). Найпоширенішою є класифікація невизначеності за ступенем настання події. Ця класифікація дає можливість розрізнити повну та часткову невизначеність, повну визначеність. Часткова чи повна невизначеність пояснюється тим, що, по суті, економічні проблеми зводяться до задач вибору з деякої кількості альтернатив. При цьому економічні суб'єкти не мають повної інформації про стан систем для розробки оптимального рішення й достатніх можливостей для адекватного обліку всіх доступних даних. Невизначеність інформації можливо зняти, визначивши ймовірність, з якою можна очікувати цю інформацію. Залежно від засобів визначення ймовірності розрізняють два типи невизначеності — статистичну та нестатистичну. Якщо мається на увазі статистична невизначеність, то іноді кажуть, що рішення приймається в умовах ризику, якщо нестатистична — то рішення приймається в умовах невизначеності. У чистому вигляді той чи інший вид імовірності трапляється рідко — найчастіше можна зустріти мішаний вид [3, с. 82 — 83].

Необхідно одночасно розрізняти і враховувати декілька типів невизначеності, їх спільний вплив (суперпозицію) та зумовлений ними економічний ризик, а саме:

- невизначеність цілей та критеріїв;
- неоднозначність оцінок, прогнозів розвитку економічного середовища (станів економічного середовища);
- невизначеність дій конкурентів;
- брак часу для прийняття науково обґрунтованих рішень;
- брак даних, зокрема, числових (кількісних), необхідних для обчислень випадкових показників (параметрів), які беруться до уваги у прийнятті рішень [2, с. 40].

Прийняття рішень за умов невизначеності характеризується тим, що неможливо однозначно передбачити їх наслідки. Тобто розглядувані варіанти будь-якої економічної діяльності є варіантами з різним (за величиною) рівнем сподіваного прибутку і характеризуються різною ймовірністю, що цей прибуток буде досягнуто власне на цьому сподіваному рівні. Така непевність призводить до того, що прибуток стає випадковою величиною, деяку характеристику якої можна максимізувати лише за умови прийняття низки гіпотез та коли в підприємця наявна певна схильність (несхильність) до ризику як міри (ступеня) невизначеності [1, с. 15].

На практиці зниження рівня невизначеності необхідне для прийняття господарських рішень, забезпечується:

- збором інформації, що зменшує невизначеність очікувань;

— обробкою інформації методами аналізу, прогнозу, сценарію та з'ясуванням причин, форм і наслідків невизначеності;

— розробкою моделей, адекватних ситуаціям, що мають місце, і здобуттям у результаті моделювання значень цільових величин, функціональних залежностей станів об'єкта управління та навколишнього середовища [3, с. 84].

Для розуміння природи підприємницького ризику фундаментальне значення має зв'язок ризику та прибутку. Проблема взаємовідношення даних категорій — одна з ключових концепцій у виробничо-господарській діяльності підприємств.

Ризик є одним із чинників формування прибутку, тому одержання істотної частини прибутків зумовлено диференційованим управлінням ризиком. Перед кожним суб'єктом господарювання постає проблема вибору між високим прибутком від ризикових операцій (з небезпекою втратити не тільки прибуток, а й вкладений капітал) та низьким прибутком від безризикових проектів.

Очевидно, що нульовий ризик забезпечує найнижчий прибуток ($0; \Pi_1$), а за найвищого ризику, $R = R_2$, прибуток має найбільше значення $\Pi = \Pi_3$ ($\Pi_3 > \Pi_2 > \Pi_1$). Взаємозв'язок між прибутком і рівнем ризику можна зобразити графічно. З рисунка 2 видно, що більш високий ризик пов'язаний з імовірністю отримання більш високого прибутку. Принциповий вибір стосовно прийняття ризикового рішення залежить від переваги підприємця між очікуваною прибутковістю (рентабельністю), вкладених у проект коштів, та їх надійністю, під якою розуміється неризикованість, ймовірність отримання прибутків [3, с. 105 — 106].

Таким чином, основними джерелами підприємницького ризику є зовнішні і внутрішні невизначеності, зв'язані з імовірністю настання подій і явищ, які впливають на діяльність фірми. Саме тому, приймаючи будь-яке рішення, підприємець не повинен забувати про логічний зв'язок: імовірність — невизначеність — ризик. Іншими словами, імовірність створює невизначеність, що приводить до ризику.

Звичайно, за рахунок ряду заходів (збору інформації, її обробка різноманітними методами та ін.) можна

досягти зниження рівня невизначеності, а, отже, і ризику. Проте підприємець зазвичай проявляє готовність йти на ризик в умовах невизначеності, оскільки разом з ризиком втрат існує можливість отримання більш високих прибутків.

Література

1. Вітлінський В. В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком / В. В. Вітлінський, П. І. Верчено. — К. : КНЕУ, 2000. — 292 с.
2. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємстві : монографія / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко. — К. : КНЕУ, 2004. — 480 с.
3. Клименко С. М. Обґрунтування господарських рішень та оцінка ризиків / С. М. Клименко, О. С. Дуброва. — К. : КНЕУ, 2005. — 252 с.
4. Лук'янова В. В. Економічний ризик / В. В. Лук'янова, Т. В. Головач. — К. : Академвидав, 2007. — 464 с.

Якошь І. С. Ризик як міра невизначеності

Розглянуто взаємовідношення понять «ризик» та «невизначеність», причини виникнення невизначеності та зумовленого ним ризику, зв'язок ризику та прибутку. Наведена схема видової класифікації невизначеності, шляхи зниження її рівня.

Ключові слова: імовірність, невизначеність, ризик.

Якошь И. С. Риск как мера неопределенности

Рассмотрено взаимоотношение понятий «риск» и «неопределенность», причины возникновения неопределенности и предопределенного им риска, связь риска и прибыли. Приведена схема видовой классификации неопределенности, пути снижения ее уровня.

Ключевые слова: вероятность, неопределенность, риск.

Yakos' I. S. Risk as measure of vagueness

Interrelation of concepts «risk» and «vagueness», reasons of origin of vagueness and risk predefined by him, connection of risk and income is considered. The chart of specific classification of vagueness, ways of decline of level of vagueness, is resulted.

Key words: probability, uncertainty, risk.